

Шиманова О. В.

Етичні проблеми сучасного спорту

Лекція з навчальної дисципліни

«Етика і професійна етика»

для студентів спеціальності:

014.11 – «Середня освіта»

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

на засіданні кафедри

гуманітарних дисциплін

«31» серпня 2018 р. протокол № 1

Зав. кафедри _____ проф. О. А. Полянський

Тема 7. Етичні проблеми сучасного спорту

1. Професіоналізація спорту і етика спорту

На сьогодні професійний спорт є домінуючим в ієрархії цього виду діяльності. А тому актуальною є проблема професійної спортивної етики як системи принципів, норм і ціннісних думок, що стосуються даного виду діяльності. У своїй діяльності суб'єкти, залучені до того чи іншого виду професійної діяльності, керуються і підпорядковуються нормам трудового законодавства. При цьому роботодавець, як правило, звертає увагу на рівень професійної підготовки потенційного працівника, його освіту, кваліфікацію, досвід.

Не варто плутати поняття етики і професійної етики. Завдання першої – регуляція міжлюдських відносин, а другої – відносин між суб'єктами професійної сфери діяльності, що стосуються саме цього виду діяльності. В спорті ж варто звернути увагу на взаємодію функцій і соціальних ролей, головною метою яких є отримання комерційного прибутку.

Для учасників професійної діяльності, зокрема професійного спорту, основним орієнтиром виступають норми професійної, а не суспільної моралі, які між собою можуть не співпадати. Такі суперечності стають причиною незадоволення як глядачів, так і представників мас-медіа.

Професійність у спорті та й у інших сферах діяльності пов'язана із конкуренцією і змагальністю, адже, таким чином, можна самоствердитись в своїй професії. Досить часто фахівці своєї справи заради задоволення власних професійних інтересів можуть знехтувати інтересами усього людства. Нерідко трапляються випадки, коли люди трактують свої професійні інтереси як загальнозначущі, загальнонаціональні і навіть загальнолюдські.

Саме це і породжує проблеми професійної етики. Існує небезпека, що форми професійного самоствердження допомагають у реалізації професійних інтересів, негативно впливаючи на людські особистісні якості.

Тому професійна етика може бути як органічною і невід'ємною частиною системи суспільної моралі, а може протистояти їй, руйнувати її.

Варто звернути увагу і на те, що вищі цінності в системах суспільної і професійної моралі можуть теж не співпадати. Якщо для суспільної моралі людина виступає вищою моральною цінністю, то для професійної моралі вищою цінністю є професійний успіх. Відповідно в першому випадку акцентується увага на необхідності розвитку і вдосконалення людини і людських відносин, а в другому – на необхідності досягнення найвищих результатів в професійній сфері.

Суперечність між професією і етикою полягає в тому, що перша не завжди залежить від сфери суспільної моралі і гуманістичних детермінант. Професіонал, в першу чергу, звертає увагу на умови праці, що дозволять йому застосувати свої знання і вміння на практиці для отримання максимального результату. В професії вищий результат може слугувати мірою людської досконалості чи цінності. Даний постулат поширюється і на професійну спортивну діяльність.

Професійна діяльність повинна регламентуватись умовами контракту чи найму, а головна етична вимога полягає в їх добросовісному дотриманні. В договірних зобов'язаннях вказуються матеріальні, комерційні інтереси контрагентів і описуються соціальні і гуманітарні позиції. Тому, якщо в сфері спорту будуть домінувати гуманістичні ідеали, то ними буде визначатись і професійний успіх. І саме вони ляжуть в основу етики спорту. Якщо ж спортивний професіоналізм вимагатиме відмови від цих ідеалів, їх порушення або заперечення, то так і буде відбуватись.

Однією з функцій етики є регуляція відносин між суб'єктами діяльності, тому спортивна етика повинна забезпечувати створення, підтримку і зміцнення спортивних відносин, в тому числі і спортивної поведінки, спрямовуючи їх на досягнення вищих результатів.

Норми спортивної етики передбачають шанобливе ставлення до партнерів, вболівальників та глядачів і це є необхідною умовою професійної діяльності. Недопустимим є і обман між учасниками спортивного процесу, хоча технічні і технологічні секрети можуть мати місце в сферах високоефективної виробничої, комерційної діяльності, якою є спорт.

Однією з вимог спортивної етики є необхідність дотримання корпоративної честі, що передбачає гідне представлення свого клубу, організації, публічну

демонстрацію їхнього престижу. Солідарність як етична засада спорту полягає в захисті прав та інтересів колег і товаришів по професії, незалежно від їхньої національної, релігійної чи клубної приналежності.

Спортивна етика забороняє використання цінностей спорту (слави, імені, кольорів, знаків клубу) в злочинних, антигромадських чи антигуманістичних цілях.

На початкових етапах розвитку спорт характеризувався глибокою гуманістичною спрямованістю. На жаль, сьогодні спостерігається девальвація духовно-моральних цінностей в спорті, а особливо в спорті вищих досягнень. Основною цінністю спорту стала перемога, яку можна розцінювати як спосіб отримання прибутку і забезпечення матеріального достатку.

На думку П. Позняка, за ставленням до підготовчих завдань спортсмени поділяються на три групи:

1. Спортсмени, які старанно виконують всі підготовчі завдання тренерів і докладають максимуму зусиль в ході тренувального процесу.

2. Спортсмени, які в процесі реалізації підготовчих принципів тренерів прагнуть дізнатись про перспективи своїх результатів. Зазвичай, мова йде про досвідчених спортсменів.

3. Спортсмени, які досягнувши високого спортивного рівня, перестали дослухатись до порад своїх наставників. Таким спортсменам дуже важко залишити світ спорту, навіть незважаючи на розуміння неможливості досягнення високих результатів. У них є страх, що вони не зможуть знайти себе поза світом спорту, тому і намагаються продовжити свою спортивну кар'єру якомога довше.

На сьогодні в спорті спостерігається зміна традиційної системи «покарань і заохочень», адже учасники змагань прагнуть досягнути перемоги будь-яким шляхом. Ця мета також співпадає з очікуваннями глядачів, які платять гроші за перегляд спортивних змагань, а також політиків і підприємців, для яких спорт є сферою реалізації фінансових і суспільних інтересів, цілей і намірів.

Таким чином, відбулася комерціалізація спорту, в першу чергу професійного. Тому в країнах, де професійний спорт є офіційно визнаним, спортсмени займають чітко визначене місце в суспільному розподілі праці та позицію в ієрархії суспільного престижу. А норми кодексу праці забезпечують їм відповідний

юридичний захист. В Україні, на жаль, відсутні відповідні умови для організації і функціонування професійних клубів і секцій. Спорт не фінансується належним чином, кадрові резерви залишають бажати кращого, а тому у глядачів не виникає інтересу до спортивних змагань. Це змушує перспективних спортсменів шукати роботу за кордоном.

Решта – заявляють типові для професійного спорту суперечки, але надалі репрезентують типову ментальність для аматорів. Тому доцільно вживати термін «спортсмен-контрактник».

В даному випадку мова йде про псевдопрофесію і псевдопрофесійність, а це в результаті може завдати значної шкоди. Прийняті в нас форми винагороди учасників змагання «за спортивну роботу» часто порушують сповідувані моральні принципи. Учасник змагань отримує винагороду невідомого походження. При цьому його роль в колективі не є чітко визначеною.

2. Чесна гра як засадничий принцип спорту

Правильна оцінка етичних проблем сучасного спорту передбачає врахування історичних умов, соціально-культурного аспекту, значущості спорту в суспільстві і для окремої особи, особливостей кожної конкретної ситуації тощо.

Ідея «Fair play» почала формуватися у Британії в часи лицарства. Хоча кодекс честі атлета був відомий ще в античній Греції. Завдяки давньогрецькій цивілізації було сформульовано вихідну олімпійську ідею, основою якої стали ідеали шляхетності і гармонії, сполучення тіла і розуму.

В кінці XIX століття П'єр де Кубертен, поєднавши еллінські і британські традиції, заклав основи олімпійської інтерпретації «Fair play». З того часу ідеали поведінки спортсменів у дусі «Fair play» використовуються як етичні принципи олімпійського, професійного і масового спорту.

Термін «Fair play» вперше було використано Вільямом Шекспіром у творі «Життя і смерть короля Джона» в якості мовного виразу і відповідної моральної характеристики. Сьогодні ідея «Чесної гри» тісно пов'язана з олімпійською філософією, хоча не можна заперечувати її загальнолюдську цінність.

У «Маніфесті про спорт», підготовленому в 60-і роки XX століття СІЕПС (Міжнародна рада фізичного виховання і спорту) у співпраці з ЮНЕСКО, президент

СІЕПС Ф. Ноель Бекер написав: «Чесна гра є суттю, необхідним елементом будь-якого спорту, гідного цієї назви. Вона лежить в основі любительського й професійного спорту. Принцип чесної гри вимагає не лише суворо, але й добровільно дотримуватись духу й букви правил. Він припускає повагу до супротивника й до себе. Без чесної гри змагання стає грубим і принизливим. Прояв ганебності спостерігається іноді в національних і міжнародних змаганнях. Якщо ця практика поширяться, то спорт як засіб виховання, як безкорисливе колективне зусилля, як інструмент міжнародного взаєморозуміння, просто перестане існувати».

На жаль, сучасний спорт в багатьох аспектах позбавлений романтичних олімпійських ідеалів П'єра де Кубертена. Але головним ідейним документом олімпізму продовжує бути Олімпійська хартія. В основних принципах Олімпійської хартії «Fair play» визнано невід'ємною частиною олімпійської філософії.

Сучасний спорт поділяється на «спорт вищих досягнень» (до цієї категорії відноситься професійний й олімпійський спорт) та «масовий спорт» або «спорт для всіх». У спорті вищих досягнень головною метою спортсмена є перемога. Масовий спорт спрямований на отримання задоволення і здоров'я. А тому очевидною є відмінність поглядів на спорт та його проблеми.

Постійний прогрес у сфері спорту ставить перемогу на перше місце. Посприяла цьому процесу рання професіоналізація спорту. Бажання перемоги змушує суддів і атлетів відмовлятися від чесної і справедливої гри. З'ясування стосунків між спортсменами відбувається з використання не завжди спортивних засобів та методів ведення боротьби. Судді, в свою чергу, повинні слідкувати за правильністю, чесністю і об'єктивністю змагального процесу. Віддаючи перевагу одній із сторін, судді тим самим порушують принципи чесної гри. В результаті спорт втрачає свою привабливість – змагальність.

Інша, невидима сторона спорту – фінансова, відповідальність за яку несуть спортивні директори і менеджери. У сучасному спорті гроші трактуються як добро і зло одночасно. Запорукою збільшення прибутку є переможний результат і видовищність змагань. Для досягнення цієї мети ряд спортивних функціонерів займається так званим «чорним бізнесом», проводячи відповідну «роботу з суддями». Судді отримують матеріальне заохочення за сприяння в перемозі.

Звісно, більшість висококваліфікованих спортсменів володіють спортивною порядністю. Думка кожного спортсмена формується під впливом особливостей його характеру і темпераменту, виду спорту, кваліфікації тренера, який звертає/не звертає увагу на моральні переконання і поведінку свого підопічного, виховання в сім'ї та інших чинників.

М. Я. Сараф запропонував диференціацію чесної гри на «формальну» і «неформальну». Неформальну чесну гру в спортивній традиції слід розуміти як джентльменську поведінку, як «спортивний дух» або «рицарство», що було притаманно сучасним Олімпійським іграм на початковому етапі. На думку П'єра де Кубертена, Олімпійські ігри відрізняє свого роду «рицарство спортсменів», або «дух рицарства». Основна ідея їх організації полягала в чесному і рівному змаганні, прийнятному духом спортивності і відповідним настроєм всіх учасників.

Формальну чесну гру можна назвати обов'язковою нормою, якій необхідно підпорядковуватись. Порушення умов формальної чесної гри передбачає відповідні санкції і навіть виключення зі змагань. Формальна чесна гра вимагає дотримання основних правил гри, які її визначають. Формальні умови повинні забезпечувати і підтримувати ідею рівності шансів на старті, в процесі і на фініші змагань. Формальні правила містять і залишки неформальної ментальності чесної гри, що проявляються у пошані до суперників, ставленні до них як до партнерів в грі.

3. Допінг як етична проблема в спорті

Проблема чистоти спорту стала актуальною протягом останніх років, адже перемога у міжнародних змаганнях пов'язана не лише з популярністю спортсмена, його клубу, федерації, країни, але й із значними матеріальними вигодами. Тому спортсмени прагнуть отримати бажану перемогу будь-якою ціною, навіть свідомо порушуючи встановлені правила.

МОКНУВ (оціночна комісія МОК) докладает велику кількість зусиль, щоб не допустити обману. Починаючи з 1968 року, МОКНУВ було введено допінг-контроль на Олімпійських іграх. Лише в кінці 80-х – на початку 90-х років деякі МСФ погодились на проведення допінгконтролю не лише на офіційних змаганнях, але й під час тренувального процесу і без завчасних попереджень.

Влітку 1998 року МОКНУВ ухвалила рішення про проведення Міжнародної конференції з допінгу в спорті. 20 серпня 1998 р. на нараді президента МОКНУВ, чотирьох віцепрезидентів і голови Медичної комісії МОКНУВ було визначено чотири теми, які планувалось обговорити учасникам конференції: «Захист атлетів», «Правові і політичні аспекти», «Етика і профілактична освіта», «Фінансові аспекти». Керівниками робочих груп із підготовки до дебатів стали віце-президенти МОКНУВ.

Всесвітня конференція з допінгу в спорті відбулась в Лозанні з 2 по 4 лютого 1999 р. У ній взяли участь більше 600 чоловік – представників міжнародного олімпійського і спортивного руху, урядів, міжурядових і неурядових організацій. Підсумком роботи конференції стала Лозанська декларація про допінг в спорті. Основні положення цього документа викладені в шести розділах: «Освіта, профілактика і права спортсменів», «Антидопінговий кодекс олімпійського руху», «Санкції», «Міжнародне незалежне антидопінгове агентство», «Відповідальність МОКНУВ, МСФ і Спортивного арбітражного суду», «Співпраця олімпійського руху з громадськими організаціями».

У першому розділі сказано, що Олімпійська клятва повинна розповсюджуватися на тренерів і інших офіційних осіб, включати пошану до принципів єдності, етики і чесної гри в спорті, а також про необхідність інтенсифікації освітніх і профілактичних кампаній, спрямованих на молодь, спортсменів і їх оточення; бути максимально відвертими у всіх видах діяльності по боротьбі з допінгом, за винятком тих випадків, коли конфіденційність необхідна для захисту основних прав спортсменів.

Антидопінговий кодекс олімпійського руху став основою для боротьби з допінгом. Його положення застосовуються до всіх спортсменів, тренерів, інструкторів, офіційних осіб і медичного персоналу, що працюють зі спортсменами, беруть участь у тренувальному процесі і змаганнях, організованих в рамках олімпійського руху. Загалом, допінг – це використання штучних прийомів (як речовин, так і методів), що є потенційно небезпечними для здоров'я спортсменів і/або здатними поліпшити їх спортивні результати.

Стосовно санкцій, в якості мінімального необхідного покарання за використання допінгу визначено дискваліфікацію спортсмена за перше порушення на термін 2 роки. Порушення тренерами і офіційними особами положень Антидопінгового кодексу повинні каратись більш строгими санкціями.

Обговорюючи відповідальність МОКНУВ, МСФ і Спортивного арбітражного суду, учасники Всесвітньої конференції з допінгу в спорті домовилися, що МОКНУВ і МСФ зберігають певні повноваження і відповідальність в застосуванні правил з допінгу відповідно до їхніх власних процедур. Отже, рішення, винесені в першій інстанції, знаходяться під винятковою відповідальністю МСФ або, в ході Олімпійських ігор, МОКНУВ. Разом з тим, як останню інстанцію, коли їхні власні процедури вичерпані, МОКНУВ і МСФ визнають повноваження Спортивного арбітражного суду.

Нарешті, на конференції була підкреслена необхідність підсилити співпрацю в боротьбі проти допінгу спортивних організацій і структур державної влади, оскільки саме державна влада несе відповідальність за визначення санкцій по відношенню до торговців забороненими допінговими засобами, а також в тих випадках, коли порушення спричиняє покарання, що виходить за рамки спортивних санкцій. Була досягнута домовленість і про те, що за сприяння олімпійського руху структури державної влади несуть відповідальність за приведення у відповідність національного і міжнародного законодавства, що стосується допінгу; робитимуть спільні акції у сфері освіти, наукові дослідження, соціальні програми з захисту спортсменів.

Одним з найбільш принципових рішень конференції стало рішення створити незалежне міжнародне антидопінгове агентство, в якому були б представлені олімпійський рух, урядові і відповідні міжурядові організації. На реалізацію цієї мети олімпійський рух відразу ж виділив 25 млн. доларів. І 10 листопада 1999 р. в Лозанні пройшло установче засідання Всесвітнього антидопінгового агентства (ВАДА). Першим головою Ради засновників ВАДА став віце-президент МОКНУВ Річард Паунд (Канада).

Боротьба з допінгом МОКНУВ продовжилась на 110-ій сесії в Лозанні 11-12 грудня 1999 р., на якій були ухвалені наступні рішення:

1. Клятва олімпійців повинна включати положення про спорт без допінгу. Точний текст повинен бути узгоджений з «Комісією атлетів».

2. Щоб отримати допуск на Олімпійські ігри, кожен атлет повинен мати «паспорт» з інформацією, що дозволяє проводити ефективний допінг-контроль і стежити за станом його здоров'я. Цю систему повинна запровадити ВАДА.

3. Як організація, відповідальна за допінг-контроль під час Олімпійських ігор, МОКНУВ проводитиме допінг-контроль атлетів поза змаганнями паралельно з процедурою їх акредитації.

4. У випадку апеляції проти санкцій, проба «В» повинна пройти тест в лабораторії, іншій від тієї, де перевірялася проба «А». Реалізацію цього положення забезпечуватиме ВАДА.

5. Вид спорту, в якому не дотримуються Антидопінгового кодексу олімпійського руху, зокрема не проводять перевірок поза змаганнями відповідно до правил ВАДА, не може залишатися в програмі Олімпійських ігор. Якщо це стосується видів спорту, визнаних МОКНУВ, то вони втратять таке визнання.

Першим практичним кроком в діяльності ВАДА стало проведення 2073 тестів на допінг перед XXVII Олімпійськими іграми. Було виявлено 23 порушники. І хоча їх імена не були оприлюднені, до участі в Іграх вони допущені не були.

4. Виміри агресії у спорті

Спорт з моменту свого виникнення повинен був виконувати функцію примирення. Саме таким було основне послання олімпіад. Серед основних тенденцій сучасного спорту слід відзначити необхідність посилення конкуренції і привабливості окремих дисциплін. І не останню роль при цьому відіграє спортивна агресія.

Агресія визначається наступними критеріями:

1. Це будь-яка дія (поведінка), спрямована на навмисне завдання образи або шкоди іншій живій істоті.
2. Це словесна або фізична дія, але не ставлення чи емоційний стан.
3. Вона полягає в завданні образи або шкоди фізично чи психологічно.

4. Агресія спрямована на іншу істоту (вдарити когось кулаком – це агресія, а якщо бейсболіст в результаті невдалого маневру кидає свій шолом на землю, це не є актом агресії).

5. Агресія включає також і намір. Тому випадкове нанесення шкоди не вважається актом агресії, оскільки людина не мала наміру це робити.

Спортивна агресія – це відносна схильність до прояву жорстокості зі сторони гравців (спортсменів) і глядачів.

На думку психологів, у спорті існує два види агресії – ворожа та інструментальна. Головною метою ворожої агресії є нанесення фізичної або психологічної травми кому-небудь. Інструментальна агресія має на меті реалізацію неагресивної цілі. Так, головною метою спортсмена є перемога у поєдинку і нанесення поразки супротивнику.

Теорії агресії:

1. Теорія інстинкту. Людям притаманний ворожий інстинкт агресії, який постійно посилюється аж до моменту свого прояву. Цей інстинкт може проявитись або в результаті нападу на іншу живу істоту, або через катарсис, коли агресія проявляється за допомогою соціально допустимих засобів, таких як спорт наприклад.

2. Теорія фрустрації (розчарування). Агресія є безпосереднім результатом фрустрації, що має місце в тому випадку, коли не досягається поставлена мета.

3. Теорія соціального навчання. Агресія як поведінка, засвоєна в результаті спостережень за іншими моделями поведінки і наступного отримання підкріплення за вчинення подібних дій. Наприклад, діти, що спостерігали за актами насильства, більш агресивні, ніж діти, не знайомі з такими моделями агресії.

4. Комбінована теорія поєднує елементи теорії фрустрації та соціального навчання. Згідно неї стан фрустрації не завжди приводить до появи агресії, але підвищує її ймовірність за рахунок підвищення рівнів гніву і збудження. Проте підвищені рівні гніву і збудження є причиною агресії лише в тому випадку, якщо соціально засвоєні моделі «сигналізують» про доцільність прояву агресивних дій в певній ситуації. В інших випадках агресія не проявляється.

В результаті проведення ряду досліджень було доведено, що перегляд спортивних змагань не приводить до зниження рівня агресії глядачів. Сміт виявив зв'язок наступних факторів з агресивністю глядачів: а) дрібні агресивні дії на ігровому полі; б) чоловіча стать; в) соціальний статус робітника.

Не доведено, що необхідна в певних видах спорту цільова агресивність сприяє агресивній поведінці в щоденному житті. Перша з гіпотез – пов'язана з теорією катарсису – згідно з нею вивільнення агресії в спорті дає шанс на неагресивну поведінку в повсякденному житті. Контргіпотеза – базується на теорії інтеграції – суть її в тому, що необхідність або можливість агресивної поведінки в спорті посилює загальну агресивність, відчуття сили і потребу демонстрування переваги (хизування силою, а також хорошою технікою).

Аналізуючи агресію з точки зору теорії катарсису, можна розглядати спорт як анклав, де агресивна поведінка виконує функцію розвантаження.

Досить контroversійними є дослідження, результати яких показали, що заняття спортом можуть формувати негативні риси індивідуальності спортсменів, в т.ч. агресію, яка потім переноситься на позаспортивну діяльність. Відмінності поглядів стосуються також значення агресії в спортивній діяльності. Деякі дослідники цієї проблематики (КарольчакБемацька, Сіткевич) вважають, що агресія може корисно впливати на ефективність виконуваних дій. Інші (Волкамер і Бластер) бачать в агресії деструктивну силу, яка, звільняючи емоції від'ємного характеру – негативно впливає на ефективність спортивних дій.

Підсумовуючи можна констатувати, що агресія в спорті має два аспекти. З однієї сторони вона пов'язана з технікою дії, має функціональний характер, може бути інституціалізованою і конструктивною поведінкою, характерною для ролі учасника змагання. З іншого боку агресія, пов'язана із спортивною діяльністю, що може виходити за межі правил гри або ж за межі спортивного майданчика.

Література

Основна

1. Бралатан В. П. Професійна етика: навч. посібник / В. П. Бралатан, І. В. Гуцаленко, Н. Г. Здирко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 251 с.

2. Джунь В. В. Принципи гідності особи в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя: Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 15–17.
3. Джунь В. В. Принципи справедливості в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя: Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 11. – С. 16–18.
4. Джунь В. В. Принципи цілісності в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя: Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 10. – С. 17–20.
5. Загальна декларація прав людини (10.12.1948) // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 93.
6. Карабут І. І. Етичні аспекти проблем сучасного спорту / Карабут І. І., Кружило Г. Г. // Спортивна наука України. – 2010. – № 2. – С. 105–115.
7. Коваленко А. І. До питання про етику спорту як прикладну дисципліну: спроба визначення предмета // Здоровий спосіб життя. – Л., 2004.
8. Лозовой В. О. Етика: навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.; за ред. проф. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
9. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій: навч. посіб. / В. Малахов. – К.: Либідь, 2001. – 384 с.
10. Мовчан В. С. Етика: навч. посіб. / В. С. Мовчан. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 483 с.
11. Момот М. О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтепретація / М. О. Момот // Адвокат. – 2009. – № 3 (102). – С. 34–38.
12. Тофтул М. Г. Етика: навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

Додаткова

1. Валюк О. Я. Наукові концепції моралі й моральності / О. Я. Валюк // Зб. наук. праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 7. – С. 75–86.

2. Воропай С. М. Спортсмен як проблема в олімпійському русі та підходи до її вирішення / Воропай С. М. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 9. – С. 21–25.
3. Гасюк Л. М. До проблеми визначення сутності поняття «професійна етика» / Л. М. Гасюк // Теоретичні питання освіти та виховання: Зб. наук. праць. – 2001. – Вип. 14. – С.100–102.
4. Гасюк Л. М. Етика в українському вимірі / Гасюк Л. М. // Вісник Черкаського державного університету: Психолого-педагогічні науки. – 2000. – Вип. 18. – С.23–28.
5. Гончаренко Є. В. Морально-етичні аспекти в спорті інвалідів / Гончаренко Є. В., Когут І. О. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: Зб. наук. праць / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків: ХДАДМ (XXIII), 2007. – № 11. – С. 28–30.
6. Демків Т. В. Моральні пріоритети людського буття / Т. В. Демків // Наукові записки КУТЕП. Серія «Філософські науки». – 2011. – Вип. 9. – С. 297–306.
7. Дутчак М. В. Спорт для всіх у Фінляндії, Німеччині та Франції // Дутчак М. В. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 8. – С. 36–43.
8. Жуковський В. М. Проблема моральних цінностей в Українському суспільстві перехідного періоду / Жуковський В. М. // Наукові записки НаУКМА. – 2000. – Т. 18. – С. 80–82.
9. Іванов В. Ф. Журналістська етика : Підручник / Іванов В. Ф., Сердюк В. Є. – К.: Вища школа, 2007. – 231 с.
10. Качуровський Д. О. Про соціально-педагогічні проблеми сучасного спорту вищих досягнень [Електронний ресурс] / Качуровський Д. О. // Тези доповіді. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту і туризму в формуванні здоров'я людини», Класичний приватний університет, 15–16 жовтня 2010 р., Запоріжжя. – Режим доступу : <http://www.swimukraine.org.ua/?page=225&PHPSESSID=41e2f0d39cda83ca5fe6dbfa9958f92a>

11. Клічук А. В. Етичний аналіз справедливості як універсальної категорії міжіндивідних взаємин / А. В. Клічук // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – 2010. – № 100. – С. 10–15.
12. Кричфалушій М. Загальнолюдські моральні цінності майбутніх спортивних педагогів / Михайло Кричфалушій // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. праць – 2009. – № 3. – С. 27–30.
13. Мазурик М. Онтологічний вимір етичних категорій добра і зла / Марія Мазурик // Вісник НУ «ЛП». Філософські науки. – 2010. – № 661. – С. 25–31.
14. Сердюк О. С. Деонтологічний підхід в етиці бізнесу / О. С. Сердюк // Totallogy - XXI. Постнекласичні дослідження. – 2004. – Вип. 11. – С. 290–301.
15. Тофтул М. Г. Проблема справедливості: етичний аспект / М. Г. Тофтул, Р. П. Шмат // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 31. – С. 3–5.
16. Bodasińska A. Moralny sport [Електронний ресурс] / Bodasińska Anna, Bodasiński Sławomir // Biblioteka lidera. – Режим доступу : http://www.lider.szs.pl/biblioteka/index.php?action=pokaz&dzial_id=4
17. Kaźmierczak A. Idea olimpizmu jako alternatywna koncepcja edukacyjno-wychowawcza / Arkadiusz Kaźmierczak // Humanistyczne aspekty rehabilitacji, turystyki, rekreacji i sportu. – Lwów–Poznań–Warszawa, 2010. – S. 5–10.
18. Misiuna B. Etyczne aspektysportu / Bohdan Misiuna, Alicja Przyłuska-Fischer. – Wydawnictwo AWF, 1993. – 155 s.
19. Nowocień J. Olimpizm i zasada fair play szansą wychowania w tolerancji [Електронний ресурс] / Jerzy Nowocień. – Режим доступу :http://euro2012.wcies.edu.pl/download/Olimpizm_i_zasada.pdf
20. Poźniak P. Zagrozenia we współczesnym sporcie [Електронний ресурс] / Piotr Poźniak // Internetowy Serwis Filozoficzny przy Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Режим доступу : <http://www.diametros.iphils.uj.edu.pl/?l=1&p=lin3&m=105&ii=319>
21. Wysoczański R. Walka z dopingiem – bez alternatywy / Ryszard Wysoczański // Sport Wyczynowy. – 2002. – № 3–4. – S. 110–113.